

Милица Николић
Студент магистратуре
руске књижевности
Санкт-Петербуршки
Државни Универзитет (СПбГУ)
Санкт-Петербург
comi_vgd@live.com

821.163.41.09-31 Павић М.
https://doi.org/10.18485/ai_most.2017.ch15

ИНТЕРТЕКСТУАЛНА ИГРА СА РУСКИМ
РЕМИНИСЦЕНЦИЈАМА У РОМАНУ
ПРЕДЕО СЛИКАН ЧАЈЕМ
МИЛОРАДА ПАВИЋА

Роман *Предео сликан чајем* Милорада Павића прожет је темама и мотивима који се односе на руску културу и књижевност. При томе, писац посебну пажњу посвећује интертексту са руским класицима 19. вијека: Н. В. Гогољем, Л. Н. Толстојем, А. С. Пушкином и Ф. М. Достојевским. Такође, Павић уноси мотиве који се односе на културну и историјску страну руског народа. Руске реминисценције у роману представљају примјер Павићевог постмодерног дијалога са руском културом, предочен кроз разне видове игре: са читаоцем, структуром књижевног дјела, фикцијом, хронотом, историјом и традицијом.

Кључне ријечи: руске реминисценције, постмодернизам, интертекстуалност, игра, књижевне реминисценције, културне реминисценције, дијалог, читалац.

Књижевно стваралаштво Милорада Павића изазвало је велико интересовање и популарност код руских читалаца. (Мешчерјаков: 2006, 676) Ова популарност српског

писца се не огледа само у бројности издања његових књига и брзином којом су се оне преводиле на руски језик, већ и у осјећају да Павић припада руској књижевној традицији. Тај осјећај се може објаснити утицајем словенске традиције на Павића, а у оквиру које је писац посебну пажњу удијелио руском улози у њој. Павићев роман *Предео сликан чајем* потврђује такво мишљење, као роман који пред читаоцем изграђује један словенски свијет. Павић то чини кроз националности својих ликова, њиховог кретања по територијама словенских земаља, а такође, кроз алудирање на неке стереотипе и чињенице из историје словенских народа. Ипак, као што је истакнуто, тај свијет се превасходно гради на интертексту са српском и руском културом. Тема руског утицаја и значај руских реминисценција у роману *Предео сликан чајем* представљају важан, али недовољно истражен, аспект Павићевог романа. Руске реминисценције, са једне стране, представљају важан дио Павићевог схватања „барокног славизма“, а са друге стране, примјер пишчеве интертекстуалне игре са знаковима руске културе.

Наиме, као историчара књижевности, Павић је истраживао епоху барока и залагао се за идеју „барокног славизма“¹, у сржи које се налази „мисао о заједници словенских народа“. (Павић: 1970, 329) Барок је епоха када се свијест о таквој заједници подиже и када се словенски народи укључују у западне, књижевне токове, повезујући се кроз међусобне утицаје и раст националне свијести. Павић, као историчар књижевности, обраћао је посебну пажњу на ове односе у својим истраживањима о српском бароку. Штавише, то питање „панславизма“

¹ „То је оно нагло буђење интересовања за историју и судбину словенских народа, а нарочито Јужних Словена, које се јавило широм Европе у XVII и XVIII веку, и одразило се и у јужнословенским књижевностима“.

Погл. још: Морозов: 1973, 7–23.

илустровао је кроз своја књижевна дјела. Павић уводи читаоца у фиктивни, словенски свијет не само кроз своје јунаке, уводећи ликове српске, руске, украјинске, грчке и пољске националности, већ и временски и просторно. Догађаји његових дјела често происходе у 17. или 18. вијеку, а јунаци се неријетко крећу кроз словенске земље. Штавише, Павић уноси мотиве, најчешће стереотипе, који се посредно или непосредно односе на неке од словенских народа, у првом реду на Србе, Русе и Грке. О руским темама, које су га интересовале као историчара, сам Павић пише у својој књизи *Роман као држава и дрући оіледи*. Он издваја три руско-српске теме, а чији се утицај може препознати и у пишчевим књижевним дјелима: Захарија Орфелин, један писац из Пушкинове библиотеке; Симеон Пишчевић – руски генерал и српски писац; Пушкинове „Српске песме“. (Павић: 2005, 89 -137)

Ипак, оно што чини специфичним у Павићевом дјелу јесте нова форма којом он онеобичава руску традицију и историју. Сам писац истиче да „не треба раскидати са националном традицијом – треба јој дати нову форму, потребно је створити флексибилнији систем односа између читаоца и писца“ (Радио Слобода: 1999)². Према томе, Павић, обраћајући се ка руској култури, не тежи да умањи њен ауторитет и значај, већ је оживљава и укључује у безвремену дијалога култура, кроз интертекстуалност и игру.

Карактеристику Павићеве интертекстуалности препознајемо у принципу пишчеве збирке пјесама *Палимјесџи* коју је описао Јован Делић у књизи *Хазарска ѝризма*: „Ријеч је о својеврсном динамичком ‘дијалошком’ односу међу различитим текстовима, у овом случају и из различитих епоха, који у свом контакту граде једно

² „Не стоит порывать с национальной традицией - ей нужно придать новую форму, нужно отыскать более гибкую систему отношений между читателем и писателем.“

заједничко поље, један свијет интертекстуалности, како се то данас, доста помодно каже“ (Делић: 1991, 15) Оваквом схватању треба додати још и инстанцу читаоца, као кључног фактора у успостављању дијалога, не само у троуглу аутор-текст-читалац, већ и у културном пољу у којем текст комуницира са другим текстовима. Управо читалац, посједујући одређено предзнање, остварује реализовање тог дијалога.

Поред интертекстуалности, игра је једна од кључних принципа по којем су руске реминисценције предочене у *Пределу сликаном чајем*. У роману се могу издвојити неколико видова игре³, као што су: игра са структуром дјела – на примјер, композициони принцип расклапања бабушки; игра са читаоцем, у којој се очекује активно учешће читаоца у дијалогу са руском културом и његово минимално предзнање о датој култури; игра са хроно-топом као што је, на примјер, игра са значењем Сибира⁴ у руској свијести или брисање временске границе између историјског времена руских класика и фиктивној садашњости Павићевих јунака; игра са фикцијом – спајање фиктивних свјетова између поеме *Мртве душе* и *Предјела сликаног чаја*; као и свеокупна игра са руском историјом и традицијом, предочена најчешће у облику пародије, травестије или инверзије. Са једне стране, игра се може заснивати на озбиљном дискурсу, као што је спајање различитих нивоа фикције или брисање границе између прошлости и садашњости, давање чита-

³ Јован Делић у књизи *Хазарска ѝризма*, кроз своју анализу стваралаштва М. Павића, анализира неколико видова игре код Павића, али их не обједињује. Ми смо покушали да их групишемо у овом раду, ослањајући се на текст романа *Предео сликан чајем*. (Делић: 1991)

⁴ У Павићевом руском свијету, Сибир не представља „страшно“ мјесто куда се злочинци шаљу и кажњавају, већ удаљено мјесто гдје се човјек може сакрити.

оцу улогу аутора итд. Са друге стране, игра се у роману најчешће гради уз помоћ пародије, гротеске, парадокса или принципа инверзије. На примјер, пародична прича о Атанасијевом оцу или травестијна куповина белих пчела. Ипак, код Павића је ова граница између озбиљног и пародичног дискурса веома танка, чиме се и оправдава то што се његова проза често карактерише као примјер магичног реализма.

У *Пределу сликаном чајем*, могу се условно издвојили двије врсте руских реминисценција у роману: књижевне и културне реминисценције. Ова подјела је условна јер свака строга класификација или покушај изолованог истраживања руских тема представља поједностављење многозначности романа. Издвојили смо књижевне реминисценције имајући у виду, превасходно, оне мотиве који се односе на руске писце „златног века“: Н. В. Гогољем, Л. Н. Толстојем, А. С. Пушкином и Ф. М. Достојевским. Утицај наведених писаца у роману се изражава кроз тематизовање њиховог књижевног стваралаштва и биографских чињеница. Такође, културне реминисценције представљају мотиве кроз које се, експлицитно или имплицитно, алудира на руску културу и историју. *Предео сликан чајем* обилује таквим мотивима, као што су стаљинизам, руски емигрант-интелектуалац, чај, снег, Сибир, пирог итд..

Читалац *Предела сликаног чајем* сусреће се са руским већ при првом читању романа, кроз експлицитну употребу епитета „руски“ у тексту. Најприје, Павић свом главном јунаку, Атанасију Свилару, додјелује руску националност. Наиме, роман се гради на бинарности идентитета Атанасија и његове личности. Мијењајући природу своје личности, прелазом из самаца у општежитеље, Атанасије уједно мијења и своју националност. Он постаје руски емигрант у Америци након сазнања да је његов биолошки отац руски математичар Фјодор Алексејевич

Разин⁵. Као подстрек тој метаморфози, јавља се Гогољева поема *Мртве душе*. Управо метафикционална епизода читања *Мртвих душа* нас уводи у интертекстуалну везу са Гогољем: „Отворио ју је и познао Гогоља, *Мртве душе*, које је читао 1944. као дечак у време када су Руси стигли надомак Београда“. (Павић: 2014а, 89) У наведеној епизоди читања *Мртвих душа* долази до стапања два фикционална свијета, свијета Павићевог Атанасија и Гогољевог Чичикова: „То је схватио у часу када је у његовој књизи (*Мртве душе* – наше прим. М. Н.) падала киша исто као и напољу“. (Павић: 2014а, 93) Наиме, Атанасије схвата да је по природи самац „у часу када је у његовој књизи падала киша исто као и напољу“. (Павић: 2014а, 93) То је кључни тренутак када, поново читајући књигу Гогоља, Атанасије постаје „модерни Чичиков“, по принципу Плакиде из истоимене, уметнуте приче у роману.

Тематизовање познате поеме руског класика треба да усмјери читаоца да обрати пажњу на сличност између сижеа *Мртвих душа* и *Предела сликаног чајем*. Наиме, Атанасије Свилар постајући Рус у другом дијелу романа, уједно, постаје и савремени прототип Чичикова. Трговачка дјелатност Атанасија Фјодоровича Разина несумњиво подсећа на трговачке манипулације Чичикова. Међутим, Павић је извршио инверзију у односу на куповину мртвих душа, те „српски Чичиков“ купује „бијеле пчеле“, душе нерођене дјеце. Штавише, трговачко манипулисање код Атанасија поприма универзалне и метафизички карактер чије посљедице доводе у питање постојање човјечанства, и имају апокалиптични размјер (Харпањ: 2009, 202): „Али ти са својим пословима идеш

⁵ У имену Атанасијевог оца, Фјодор, можемо да препознамо име руског класика Достојевског и његовог јунака из *Браће Карамазови* (Бочкарева, 2011), а патроним „Алексејев“ асоцира нас на Н. С. Алексејева, Пушкиновог извора информација о Србима. (Павић: 2005, 131)

на то да уништиш свеколики људски род. У томе ће ти Сатана стати на пут“ (Павић: 2014а, 261) Док се на крају поеме Гогоља Чичиков показује као обични чиновник-преварант и манипулатор⁶, Павићев „Чичиков“ поприма сатанске одлике, на шта указује и његова мајка обраћајући се сину: „Драги Атанас, сада вам недостаје још само једно слово на почетку имена (оно са краја) па да постанете човек“⁷. Атанасије не купује беле пчеле да би стекао богатство или виши друштвени статус, као Чичиков. Због начина на који се обогатио, производећи отров, он жели да стекне контролу над будућим потомствима до којих дејство тог отрова досеже. Павић овдје чини још једну инверзију. Није Бог који ће га у томе спречити већ сатана, који још једино у човјеку види дио своје божанске природе и не жели да се тога одрекне. Павић на тај начин материјализује зло⁸. Поред принципа инверзије, куповина бијелих пчела предочена је у облику травестије, при чему, Павићева травестије никад нема предност над озбиљним дискурсом. (Харпањ: 2009, 202)

Интертекстуална раван утицаја Л. Н. Толстоја је сличне природе као она са Гогољем. Сусрећемо се са

⁶ Током читања поеме *Мртве душе*, читалац стиче утисак да су манипулације Чичикова метафизичког карактера, да се иза тога крије неки „виши планови“. Ипак, то очекивање се изневјерава јер читалац сазнаје да је Чичиков обични чиновник и куповина „мртвих душа“ поприма реално, „земаљско“ објашњење.

⁷ Анаграм „Атанас-Сатана“, Живковић тумачи као „мотив искушења ђавола и на границу са оностраним“. (Живковић: 2016, 127-129)

⁸ Пишући о руским реминисценцијама код Павића, Бочкарева указује на чињеницу да су „сви руски писци у роману директно или имплицитно повезани са мотивом ђавола“. Такође, Драгиња Рамадански, у интервјуу за радио „Слободу“, истиче паралелу између руских писаца Гогоља, Достојевског, Љермонтова и Булгакова и Павића управо кроз материјализовање зла и фигуру ђавола. (Шарый: Радио Слобода)

још једном метафикционалном епизодом, када Атанасијева мајка, чије је име Ана, чита *Ану Карењину*. Та сцена представља знак-сигнал за читаоца да у судбини Витаче Милут препозна судбину Ане Карењине⁹. Павић вијерно предочава осјећај кривице Толстојеве јунакиње на Витачу, у чему се највјероватније и огледа њихова највећа сличност. Витача, кроз своју пјесму, исповиједа о свом гријеху и кривици: „После пада у грех са Разином и напуштања завичаја, после смрти моје деце, за коју сам пре свих крива ја јер сам их оставила кад мати не оставља децу, мени више није читљива небеска половина могла гласа, онострана књига моје судбине и место Разиново у њој“. (Павић: 2014а, 285) Ипак, оно што нарушава велику љубав између Атанасија и Витаче није њена љубомора, као што је то случај у *Ани Карењини*, већ његова. Такође, Павић се игра и са самом личношћу руског писца. Лик Толстоја се појављује кроз анегдотску причу, пародичног карактера, о његовом портрету за коју се сматрало да је икона светог Николе¹⁰, а коју покушава да врати и откупи Тојлстојев унук од Атанасијеве бабе:

„– То на слици је чувени списатељ руски, гроф Лав Николајевић Толстој, мој деда.

– Шта то говориш, човече, да Бог да на неолађено место сео! - на то ће мати - Свети Никола твој деда? Откад су божији угодници и светитељи почели правити такве као ти?“ (Павић: 2014а, 193)

⁹ Аналогија између ове двије јунакиње се отвара кроз мотив мајке која је оставила мужа и дјецу и која због тог „пада у гријех“ испашта. Да направимо ову паралелу наводе нас Павићеви сигнали о Л. Н. Толстоју. Међутим, кључна разлика је у томе што је Павић дао могућност да се Витача спаси, а њен спас је оставио у рукама читаоца.

¹⁰ Име Никола, али и свети Никола, понављају се више пута у роману. Гогољево име је Николај, а Толстојев патроним је Николајевич.

Такође, Толстојев завршетак романа прије физичког завршетка текста оставило је утицаја на Павића, о чему је он писао у књизи *Роману као држава и дрући оїледи* (Павић: 2005, 16)¹¹. Важно је истаћи и то да је уводна реченица из *Ане Карењине*, у измијењеном виду, нашла своје мјесто у роману *Предео сликан чајем*. Павићева верзија гласи: „Сва рођења су слична, а свака смрт је другачија“. (Павић: 2014а, 35) Из ова два примјера примјећујемо да Павић ствара алузију на руске класике, често и експлицитно, али да они у Павићевом свијету добијају нову форму.

Стваралаштво и биографија А. С. Пушкина имају посебно мјесто и значај у cjелокупном Павићевом дјелу. Павића је превасходно интересовала „српска страна“ у животу и дјелу руског пјесника. (Поповић: 2014, 63) У *Пределу сликан чајем*, Пушкин се појављује посредно, кроз причу о Амалији Ризнић, кроз цитате из *Евѣнија Оњеина*, а такође, као прототип Витачиног љубавник, човека „кудраве косе“. (Павић: 2014а, 300) Амалија Ризнић је, у коју је био заљубљен руски пјесник, Витачина пра-прабаба: „Имала је профил Гркиње [Витача – наш ком. М. Н.], који ме однекуд подсети на Пушкинове цртеже лика Амалије Ризнић у рукопису *Евѣнија Оњеина*“. (Павић: 2014а, 124) Штавише, када прво пут говори о Амалији и лози Ризнић, Павић у фусноти указује на њено историјско постојање: „Пушкинов цртеж Амалије Ризнић може се видети у музеју некадашњег Царско-селског лицеја, данас Пушкину крај Петрограда. Изражен је на рукопису романа у стиховима Евгеније Оњеина“. (Павић: 2014а, 134) На другом мјесту, такође у фусноти, он указује на историјску повезаност линије Амалије са српским писцем Симеоном Пишчевићем. (Павић: 2014а,

¹¹ „Узмимо *Рај и мир*. Он се завршава много пре краја текста. Да ли се *Ана Карењина* завршава заправо зубобољом Вронског? Где и када почиње Џојсов *Уликс*?“.

131) У ову игру са историјом увучен је и читалац који треба да прати понуђене сигнале и да се, можда, сам информише о Амалији и колико су историјски истините приче о њеној породици и познанству са Пушкином.

Утицај Ф. М. Достојевског у *Пределу сликано чајем* је мање заступљен, у поређењу са осталим руским класицима. Поред спомињања Достојевског, као једног од аутора чије је цитате о самоварима Атанасије записао у „Споменици“, утицај овог писца можемо да уочимо у начину на који Павић гради своје дијалоге. Према мишљењу Нине Станиславне Бочкаревој, дијалози Атанасија са мајком, са сестрама и Азередом, као и дијалог мајора Похвалића са пуковником, подсјећају на поетику дијалога у романима Достојевског. У првом реду, ауторка има у воду дијалоге Ивана са ђаволом и Великим инквизитором из *Браће Карамазови*, као и Раскољников са Порфиријем Петровичем. (Бочкарева: 2011)

Поред књижевних реминисценција, издвојили смо још и реминисценције које смо означили као културне, а које употпуњују слику о менталитету руског човјека. Павић, на примјер, уноси стереотипна схватања о Русима, као што је тема руског емигранта-интелектуалца који се не интегрише у нову заједницу, већ се и даље, са задовољством, користи својим језиком и културом. (Шатъко: 2014, 528) То нас подсјећа не само на животну причу главног јунака, који сам постаје руски емигрант у Америци, већ и на епизоду са женом учитеља руског језика која никад није научила српски језик, иако већ дуго живи у Србији. Такође, кроз ову епизоду се уводе мотиви снијега и чаја, а које Павић несумњиво повезује са Русијом и руском традицијом.

Мотив снијега нас асоцира на Русију и Сибир, а сам писац успоставља такву везу у роману. Снијег се спомиње, не само кроз „стаљинистичку мећаву“, у „комично-сати-

ричној¹² причи о Атанасијевом оцу, већ и пред крај радње романа када се син, такође, нађе у улози чистача снијега у копираној вили Јосипа Броза Тита. (Делић: 1991, 167) Са друге стране, Павић удјељује посебну пажњу мотива чаја. Већ у наслову романа се сусрећемо са њим, а кроз роман видимо да се и Атанасије бавио темом чаја. У том смислу, значајни су описи слика из Атанасије *Сјоменице*, а који су сликани чајем, као и често, експлицитно спомињање руског чаја кроз роман. Штавише, мотив „чаја“ повезује интертекстуалну раван руских класика Пушкина, Гогоља и Достојевског са културном, кроз Атанасије *биљешке ових писаца о самоварима и чајевима*: „На следећој страни унети су руком изводи из књига које говоре о чају. Има навода [...] из Гогоља, Достојевског и других. Навод из Пушкина, на пример, гласи:

Смркавало се и у кући
Чуло се врење самовара;
Кинески чајник загревајући
Колутала се врела пара“ (Павић: 2014а, 127)

У вези са културним реминисценцијама, значајна је већ споменута прича о Атанасијевом руском оцу коју Павић представља као причу у причи. Наиме, „Шала о Фјодору Алексејевичу Разину“ обилује руским темама и стереотипним схватањима о Русији, као што је тема стаљинизма и судбина руских емиграната-интелектуалаца: „У стаљиново време у Москви је живео угледан математичар“. (Павић: 2014а, 107) Са једне стране се пародира интелектуализам „угледног математичара“ који безазлено критикује политичку партију и не види опасност у томе. Са друге стране, кријући се негдје далеко, вјеро-

¹² Сложићемо се са тумачењем Јована Делића да у причи о Фјодору Алексејевичу Разину можемо да уочимо развитак приче од анегдотског карактера до комично-сатиричне приче о судбини интелектуалаца, како је то Гогољ често радио. (Делић: 1991, 167)

ватно у неком дијелу Сибира, он постаје „најбољи чистач снега од када снег пада у овим крајевима“. (Павић: 2014а, 111) При томе, испоставља се да Фјодор није једини интелектуалац који се крије иза посла чистача снијега, већ су све његове колеге (из школе за неписмене) у истом положају, алудирајући на емиграцију бројних интелектуалаца из Русије за вријеме стаљинизма. У опису Фјодора Алексејевича, од стране Атанасијеве мајке, уочавамо неколико стереотипа о руском човјеку: „Пио је вотку и држао потом чашу натакнуту на језик, али је чај био његова права природа. Није он узалуд чајем сликао цвеће по руским луткама и по дрвеним кашикама“. (Павић: 2014а, 197) Само у овој реченици имамо неколико предмета који се традиционално повезују са руском културом, као што су вотка (на другом мјесту у роману – „бели чај“), козачка природа руског човјека, чај и руске лутке.

Мотив руске лутке, бабушке, присутан је у роману као метафора и као композициони принцип. Наиме, начин на који Павић укључује руске реминисценције у свој књижевни свијет подсећа на принцип расклапања бабушки¹³. На присуство ове метафоре у прози Павића, као и на сличност са метафорама „љуштења главице црног лука“ и „монашког ножа“, указао је Јован Делић у *Хазарској ѝризми*. Према ријечима Делића, ове „метафоре сугерирају песимистички закључак, некад о људској природи, други пут о књижевном тексту, а некад о књижевном јунаку: узалуд се трудимо да дођемо до нечега есенцијалног, до сржи ствари [...] подметнута нам је, у свијету и књижевности, најчешће нека варљива игра матрјошки или црног лука“. (Делић, 1991, 43) Оваквом тумачењу додаћемо и мишљење Јевгеније Викторовне Шатко, која истиче да се принцип бабушки може посматрати и као композициони принцип у Павићевој прози,

¹³ Традиционална руска лутка, рус. матрџшка.

а не само као метафора. (Шатко: 2014, 529-530) Управо се кроз принцип расклапања руске лутке или метафора „црног лука“ освјетљава структура „уклапања“ руских реминисценција у *Пределу сликаном чајем*. Наиме, на основу досадашњег истраживања можемо примјетити да се руски мотиви појављују на неколико нивоа у роману: на нову фиктивног света (ликови, радња и хронотоп), мотивном, тематском и идејном¹⁴. Читалац, слично као кад се расклапа бабушка, треба да „отвара“ разне слојеве сваког нивоа, да у њима уочава руске реминисценције, њихов значај и форму, не губећи из вида њихову узајамну повезаност. На примјер, када Павић капут Фјодора Алексејевича, Атанасијевог оца, означава ријечју „шињел“, читалац се не можемо одупрети асоцијацији на Гогоља и његову причу *Шињел*.

Такође, према мишљењу Шатко, већина руских мотива и предмета се могу повезати са магијом и да се Павић, приликом сликања портрета руског човека, користи стереотипним схватањима о њима. Ауторка објашњава ову констатацију тиме да руски народ воли магичне ствари и да зна како да се користи са њима. (Шатко: 2014, 527) У *Пределу сликан чајем* налазимо примјере врачања, а која се повезује управо са женском линијом Амалије

¹⁴ И. Н. Сухих, у књизи *Структура, смисао и значење*, представља структуру елемената књижевног дјела у виду квадратуре круга. Сухих издваја следеће елементе књижевног дјела, а који се налазе у средишту квадрата: књижевни језик, свијет књижевног дјела (ликови, радња и хронотоп), мотиви, композиција и приповедање. Затим, у круту око квадрата, он навод: идеју, тему, метод, правац, жанр и стил. Ван круга се налазе књижевност и биографија аутора. Истраживање значаја, структуре и форме руских реминисценција у Павићевом дјелу, имајући у виду ову схему, показало се плодотворним и отворило је пут ка даљем и озбиљнијем истраживању ове теме.

Ризнић¹⁵. Витачино врачање, на крају радње романа, има кључну улогу. Наиме, у зависности кога Витача угледа у тепсији са водом, да ли је жена или мушкарац, зависи њено спасење. Спас је у рукама читаоца, кога је Витача угледала у води. Према томе, сложићемо се са мишљењем Бочкареве да Павић описује руски менталитет, изражен кроз руску историју и културу, очима Србина који је продрео у општост словенских коријена, а притом задржава сопствену индивидуалност. (Бочкарева: 2001)

Павић не крије утицај који су остварили на њега руски књижевни узор, већ се са тим отворено игра у роману. Он тематизује тај утицај у роману, тако што теме којим се бавио као историчар преноси у фиктивни свијет романа и, при томе, не нарушава закон вјероватности. Читалац је све вријеме свјестан њиховог фактичког постојања у историјском времену, али истовремено је позван да их сагледа са друге стране, као саставне елементе Павићевог свијета. Према томе, утицај руске књижевности, и културе уопште, на Павића се не може ограничити само као књижевни утицај између писаца, већ је у питању пост-модернистичка интертекстуалност, схваћена као веза између култура и културних знакова. Руски класици, као репрезентативне ознаке руске културе, постају знакови у безвременом културном пространству. Руске реминисценције Павић узима из безвременог простора словенске, руске, историје и, негирајући њихову фактичност и аутономност, даје им нову форму и, самим тим, ново, надограђено значење.

Тема руских реминисценција у Павићевој прози је још увијек мало истражена. Ми смо покушали да, овим

¹⁵ У роману *Уникалн*, Павић директно повезује Пушкина са магијом и врачањем, тако што пјесник на тај начин покушава да сазна када ће умријети. Имајући то у виду, занимљиво је повезивање управо женске линије Амалије Ризнић са врачањем, а која нас води ка лини Пушкина. (Павић: 20146).

истраживањем, освијетлимо ту тематику и укажемо да, испод површинског слоја експлицитног алудирања на руске теме, Павић гради сложену мрежу утицаја. Поставља се питање у чему је смисао те игре? Да ли је резултат те игре само обмана, као што је случај са руским луткама? Истина је да нас, читаоце, Павић увлачи у једну игру трагања за смислом и стварањем нових веза. Међутим, иза сваке везе отвара се још једна, посредно или непосредно повезана са претходним, као што смо видјели на примјеру руских реминисценција у роману *Предео сликан чајем*. Смисао се налази у задовољству трагања и креирања сопствене приче које они изазивају код читаоца, али и у стварању дијалога и преосмишљавању традиције. На питање зашто Павић бира баш руске теме и даје им толику важност у свом стваралаштву, по нашем мишљењу, одговор се налази ван овог романа, у његовом цјелокупном стваралаштву. За Павића је руска култура и књижевност важан дио словенске културе и историје. Како сам Павић каже у интервјуу за руски радио Слободу, он је одрастао и живио на Балкану и зато он пише о стварима које су важне за Русе, Србе и Грке. Штавише, он истиче да са традицијом не треба раскидати већ јој треба дати нову форму и створити више флексибилнији систем односа између читаоца и писца. (Шарый: Радио Слобода)

Извори и литература

- Бочкарева, Нина Станислава. *Културологичесике реминисценции в романе М. Павича „Пейзаж нарисованный чаем“*, Пермь: Пермский университет, 2001.
- Делић, Јован. *Хазарска ѝризма*. Београд: Просвета, 1991.
- Живковић, Душан: *Отворени лавиринџи: Еко и Павић*. Крагујевац: ФИЛУМ, 2016.

- Мешчерјаков, Сергеј. „Рецепција стваралаштва Милорада Павића у Русији“. *Лейбойс мајнице српске*, год. 182, октобар 2006, књ. 478, св. 4, Нови Сад, 676–689.
- Морозов, Александар Александрович. „Новые аспекты изучения славянского барокко“. *Русская литература*, гл. ред. Тимофеев В. В., Санкт-Петербург: Пушкинский дом, № 3, 1973, 7–23.
- Павић, Милорад. *Историја српске књижевности барокног доба (XVII и XVIII век)*. Београд: НОЛИТ, 1970.
- Павић, Милорад. *Предео сликан чајем*. Београд: Вулкан, 2014а.
- Павић, Милорад. *Уникал*. Београд: Вулкан, 2014б.
- Павић, Милорад. *Роман као држава и други ојледи*. Београд: Плато, 2005.
- Попович, Таня. „А. С. Пушкин – Сокровенный герой прозы М. Павича“. *Болдинские чтения 2014*, Нижний Новгород: ООО „БегемотНН“, 2014, 62–71.
- Сухих, Игор Николајевич. *Структура и смысл*. Санкт-Петербург: Азбука, 2016.
- Харпањ, Михал. *Сликање чајем као интјерјексји романа*. Летопис матице српске. М. Вукадиновић (прев.), год. 185, јануар–фебруар 2009, књ. 483, св. 1–2, 196–203.
- Шарый, Андрей. „Милорад Павич. Лексикон XXI века“. *Программы радио Свобода Поверх барьеров*. Веб. 29.03.2017.
- Шатько, Евгения Викторовна. „Русские мотивы в прозе Милорада Павича“. *Россия и русский человек в восприятии славянских народов*. (Москва: Центр книги Рудомино), 2014, 525–531.

Милица Николич

ИНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТЬ И ИГРА В РОМАНЕ
„ПЕЙЗАЖ, НАРИСОВАННЫЙ ЧАЕМ“
МИЛОРАДА ПАВИЧА

Аннотация

В данной работе освещается тема влияния русской литературы и культуры на Милорада Павича, а также, каким образом это влияние отразилось в романе „Пейзаж, нарисованный чаем“.

Павич не отказывается от русской традиции, но изображает её в новой форме используя постмодернистские приёмы интертекстуальности и игры. В романе „Пейзаже, нарисованный чаем“ можно выделить два вида русских реминисценций: литературные и культурные. Под литературными реминисценциями имеем в виду, те интертекстуальные связи с русской классикой 19 века: Н. В. Гоголем, Л. Н. Толстым, А. С. Пушкином и Ф. М. Достоевским. Творчества и биографии данных писателей послужили сербскому писателю как знаки в игровом диалоге с русской культурой. Также, Павич часто ссылаются на культурные факты и стереотипные понятия о русском народе. Под этим, имеем в виду, например: темы сталинизма, Сибиря, русского эмигранта-интеллектуала, суеверие русского народа, а также, мотивы чая и снега.

Ключевые слова: русские реминисценции, постмодернизм, интертекстуальность, игра, литературные реминисценции, культурные реминисценций, диалог, читатель.